C O P E
Member since 2019
JM14482

Ewa Marynowicz-Hetka*
Françoise F. Laot**

Edukacja/oświata dorosłych i postęp społeczny według Heleny Radlińskiej

Abstrakt

Artykuł stanowi tłumaczenie na język polski tekstu, który ukazał się w języku francuskim (Marynowicz-Hetka, Laot 2018)[1] w pracy zespołowej poświęconej biografiom życia i działalności jedenastu pionierek oświaty dorosłych działających w drugiej połowie wieku XIX i pierwszej połowie wieku XX, w Belgii, Francji, Stanach Zjednoczonych, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii oraz Polsce. Artykuły zebrane w tej publikacji stanowią efekt wspólnej pracy seminaryjnej i zostały opracowane według uzgodnionej

[1] Autorki wstępu (Laot, Solar 2018a: 15–16) do tej książki przypominają, że ma on źródła w propozycji odkrycia biografii codzienności analizowanej postaci i jej usytuowania w społeczności, co w efekcie prowadzi do konstruowania „biografii ponadindywidualnych" (*biographie impersonnelle*) (Laot, Solar 208a: 16). Z uwagi na oryginalność zastosowanego podejścia metodologicznego wydało się nam wzbogacające poznawczo przedstawienie polskiemu czytelnikowi, nieznającemu języka oryginału, tekstu poświęconego znanej powszechnie postaci. Dzięki zastosowanej metodzie badań Radlińska pokazana jest w tym artykule inaczej niż do tego przywykliśmy. W ślad za zastosowaną metodą ukazujemy liczne, krzyżujące się linie jej aktywności przynależące do tego, co prywatne i tego, co publiczne. Dodatkowym atutem tej prezentacji jest umieszczenie Radlińskiej w otoczeniu innych dziesięciu aktywistek społecznych jej pokolenia historycznego, działających w środowisku międzynarodowym. Interesujące dla polskiego czytelnika może być też zapoznanie się z odbiorem postaci Radlińskiej jedynie poprzez lekturę jej prac (fragmentów) tłumaczonych i książek opublikowanych we Francji, umożliwiających współautorce nie znającej języka polskiego poznanie kontekstu społecznego oraz rodzinnego, w jakim dorastała i żyła Radlińska.

Tłumaczenie tekstu zostało przygotowane przez jedną z autorek wersji oryginalnej (Marynowicz-Hetka, Laot 2018) i uwzględnia ze starannością przekaz francuski oraz polskie odniesienia i cytaty. Tłumaczka dziękuje zespołowi badawczemu *Radlińska i jej pokolenie historyczne*, działającemu w Łódzkim Towarzystwie Naukowym, zwłaszcza zaś dr Izabeli Kamińskiej-Jatczak, za cenne uwagi po lekturze pierwszej wersji tekstu, których oddźwięk stanowią przypisy rozszerzone, opatrzone symbolem [tłum.].

Redakcja czasopisma „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne" dziękuje Wydawnictwu L'Harmattan za nieodpłatną zgodę na publikację wersji polskiej.

* Uniwersytet Łódzki.
** Université Paris 8 Vincennes Saint-Denis.
Artykuł otrzymano: 27.01.2022; akceptacja: 15.03.2022.

https://doi.org/10.18778/2450-4491.15.11

scheduły porządkowania materiałów źródłowych, zgodnie z podejściem metodologicznym określanym jako „zwrot biograficzny w badaniach historycznych". Obejmuje trzy odsłony, charakteryzujące kolejno zdarzenia z życia Heleny Radlińskiej, następnie pokazujące społeczno-pedagogiczną wizję świata w jej ujęciu oraz zwracające uwagę na aktualność jej myśli społeczno-pedagogicznej.

Słowa kluczowe: oświata dorosłych, praca społeczno-oświatowa, pedagogika społeczna, Helena Radlińska, zwrot metodologiczny w historii, biografia ponadindywidualna.

Education of Adults and Social Progress According to Helena Radlińska

Abstract

The article is a Polish translation of a text that was originally published in French in the collected edition dedicated to the life biographies and activities of eleven pioneering figures in the education of adults, who were active in the second half of the 19th and first half of the 20th centuries in Belgium, France, the United States, Switzerland, Great Britain, and Poland. The articles collected in this volume are the result of collaborative seminar work and were prepared according to a specific method of organizing source materials similar to the "biographical turn in historical research" methodology. It consists of three parts characterizing specific episodes from Helena Radlińska's life and her socio-pedagogical vision of the world, emphasizing the topicality of her socio-pedagogical thought.

Keywords: education of adults, socio-educational work, social pedagogy, Helena Radlińska, methodological turn in history, supra-individual biography.

Wstęp[2]

Helena Rajchman Radlińska (1879–1954), urodzona w Warszawie, jest przede wszystkim znana w Polsce jako badaczka i nauczycielka-aktywistka, założycielka pedagogiki społecznej w polskim uniwersytecie. W tym opracowaniu wskażemy, że równocześnie jest pionierką edukacji/oświaty dorosłych. W rzeczywistości w trakcie wydarzeń rewolucji 1905 roku uczestniczy w wielu działaniach różnych organizacji społecznych, w tym Związku Stowarzyszeń Pomocy Wzajemnej i Społecznej, biorąc udział w jego tworzeniu, staje się osobą kluczową w Uniwersytecie Ludowym im. Adama Mickiewicza. Te i wcześniejsze doświadczenia zostały omówione w książce zbiorowej, opublikowanej w roku 1913, pt. *Praca oświatowa* (*L'Éducation sociale*)[3],

[2] [tłum.] Tytuł dodany w tłumaczeniu polskim.

[3] *Praca oświatowa, jej zadania, metody, organizacja* (1913). Wybrałyśmy określenie „edukacja społeczna" (*éducation sociale*) zamiast tłumaczenia bardziej dosłownego terminu „praca społeczno-oświatowa" (*travail socio-éducatif*). Por. nasz wcześniejszy artykuł: *Éducation sociale en France et pédagogie sociale en Pologne au début du XXe*, opublikowany w: Laot, Marynowicz-Hetka 2009.

która dzisiaj jest uważana jako założycielska[4] dla edukacji dorosłych w Polsce. Omówiono w niej koncepcję i praktyki oświatowe, które od 1897 roku Radlińska realizowała potajemnie w Polsce, wymazanej z mapy.

W odróżnieniu od wielu jej współczesnych Helena Radlińska pozostawiła wiele tekstów, prac teoretycznych, jak też autobiograficznych, w formie „Listów do Ireny"[5], przygotowanych pod koniec swego życia na życzenie swej dawnej studentki. Artykuł ten w dużej mierze opiera się na całokształcie jej prac, a także na opisie jej życia rodzinnego, na podstawie biografii poświęconej jej bratu, Ludwikowi Rajchmanowi[6]. Przedstawiamy w nim koncepcję edukacji/oświaty społecznej realizowanej przez Radlińską i jej towarzyszy w uniwersytetach ludowych, to znaczy jej aktywistyczną praktykę społeczną zorientowaną na przekształcanie społeczeństwa i emancypację jednostek oraz towarzyszenie im w rozwoju indywidualnym w ich środowisku życia. Później tę praktykę Radlińska teoretyzuje poprzez wprowadzenie projektu kształcenia pracowników społecznych w szerszych ramach pedagogiki społecznej.

Życie zaangażowane

„Złote", ale smutne dzieciństwo w okupowanej Polsce

> Dom [rodzinny] dostarczał wielu wspaniałych podniet rozwoju umysłowego. […] Ledwie wyrósłszy z dzieciństwa, byłam przedstawiana ludziom, którzy budzili we mnie cześć i zachwyt. […] Bardzo młodo towarzyszyłam rodzicom na przyjęciach w innych „salonach", gromadzących elitę świata intelektualnego i wytwarzajacych opinię społeczną (Radlińska 1964a: 332; Balinska[7] 1995: 25).

[4] [tłum.] O pionierstwie badań historyczno-pedagogicznych Radlińskiej nad oświatą pozaszkolną i oświatą dorosłych pisze Jan Hulewicz (1964).

[5] Potocznie nazywane „Listy do Ireny", zebrane przez jej studentkę Irenę Lepalczyk i opublikowane we wspomnieniach [Radlińskiej] pt. *Listy o nauczaniu i pracy badawczej* (Radlińska 1964a).

[6] Lekarz, międzynarodowy funkcjonariusz w Lidze Narodów. W okresie międzywojennym Rajchman wpływa na utworzenie światowej Organizacji Zdrowia WHO, następnie w roku 1945 UNICEF (Balinska 1995). W biografii Rajchamana przygotowanej przez Balińską jest sporo odniesień do wspomnień Radlińskiej. W naszym tekście w języku francuskim wzięłyśmy kilka cytatów już przetłumaczonych przez Balińską, zaznaczając je stosownym odniesieniem. Jeśli nie ma takiej uwagi oznacza, że są to nasze tłumaczenia. W tłumaczeniu na język polski wszystkie odniesienia i cytaty pochodzą z wydania polskiego tej pracy: Balińska (2012).

[7] [tłum.] W odniesieniach bibliograficznych są podawane dwie prace tej samej autorki. Oryginalna praca w języku francuskim: Balinska 1995 i jej tłumaczenie na język polski: Balińska 2012. Niezależnie od tego, że wszystkie cytaty pochodzą z wersji opublikowanej w języku polskim, w odniesieniach przytaczane jest odesłanie do wersji francuskiej, która była ważną pozycją dla współautorki tego artykułu, nieznającej języka polskiego, umożliwiając poznanie kontekstu historycznego, w jakim żyła Radlińska, jak też atmosfery domu rodzinnego i społeczności mających wpływ na jej kształtowanie.

Helena, pierwsze dziecko Aleksandra Rajchmana i Melanii Hirszfeld, „zasymilowanych”[8] żydowskich intelektualistów, miała dwu braci: Ludwika, urodzonego w roku 1881, który pozostanie bardzo bliski swej siostrze, i Aleksandra Michała, urodzonego w roku 1890. Jej ojciec, pochodzący z rodziny kupieckiej (hurtownia węgla), rozpoczął karierę literacką, a następnie kierował szkołą dramatyczną i organizował spektakle teatralne i koncerty. Matka Heleny, Melania Hirszfeld, córka bankiera, filantropa, wychowywana była w bogatej i kulturalnej rodzinie, stanowiącej część tej inteligencji europejskiej o kulturze laickiej, która odgrywała wiodącą rolę nie tylko w biznesie, ale także w działalności społecznej i politycznej (Balinska 1995: 18; Balińska 2012: 26). Uczestniczyła w niej Melania, jak również jeden z jej braci – Bolesław Hirszfeld (wuj Boś), który od wczesnych lat młodości konspirował przeciw Rosjanom. Biochemik z wykształcenia, poświęcił się obronie więźniów politycznych i stał się jednym z wielkich działaczy polskich. Był wzorem dla Heleny i jej braci.

Zanim przejdziemy do dalszego opisu jej środowiska rodzinnego, wydaje się niezbędne wprowadzenie kilku elementów kontekstu społecznego, w jakim rozwijało się dzieciństwo Heleny, bo w centrum jej zaangażowania leżał los Polski. Miała trzy lata, kiedy w roku 1881 sytuacja Polski – już bardzo skomplikowana – znacząco się pogorszyła wskutek wzmocnienia represji politycznych w kraju podzielonym między trzy mocarstwa: Austro-Węgry, Prusy i Rosję. Państwo polskie odzyskało niepodległość dopiero w roku 1918. Helena dorastała więc w Warszawie w społeczeństwie całkowicie zrusyfikowanym. Historia i literatura polska nie były nauczane ani w szkołach, ani na uniwersytecie. Język polski był uznany za język obcy, całkowicie zabroniony pod karą represji. W takich warunkach jakiekolwiek zainteresowanie kulturą polską podkreślało opór i mieściło się w kulcie marzeń o wolnej Polsce. Ten opór organizowany był na ogół w sferze prywatnej, w domach burżuazji, w salonach, a także w postaci tajnego nauczania. Dzieci Rajchmana, częściowo wychowywane przez guwernantkę francuską, żyły w dobrobycie i w wyjątkowym środowisku kulturowym. Obcowały z największymi postaciami, artystami swoich czasów. Upadek banku drugiego brata matki w 1896 spowodował niepewność sytuacji. Rodzina poznała trudności finansowe. To skłoniło ojca do podjęcia się realizacji projektu stworzenia Filharmonii, wielkiej sali widowiskowej, która została otwarta w Warszawie w roku 1901. Skoro poziom życia rodziny Rajchmanów obniżył się, te tradycyjne „spotkania przy czarnej kawie”[9] w ich salonie zostały poszerzone o przestrzeń Filharmonii i spotkania z największymi ówczesnymi postaciami świata muzyki.

W tym obrazie, który może wydawać się zbyt idyllicznym, pojawiają się rozbieżności między rodzicami oraz między pokoleniami rodziców i dzieci. Ojciec, według jego syna Ludwika, „był konserwatystą i zwolennikiem ugody z Rosją” (Balinska 1995: 25; Balińska 2012: 34), podczas gdy matka, bliska tym, którzy opierali się rosyjskiej okupacji, wydawała mu się „niesłychanie wybitną kobietą, *extrêmement cultivée,* oczytaną […] o wysokim poziomie kulturalnym” (Balinska 1995, Balińska

[8] Ta asymilacja mogła nastąpić poprzez chrzest katolicki, jak to wydaje się mieć miejsce w przypadku rodziny jej matki.

[9] [tłum.] „Czarne kawy”, tak określa je Balińska (2012: 30) w monografii o Rajchmanie. Radlińska (1964a: 332), mówi o „[…] »niedzielach« w salonie rodziców […]”.

2012). Podobnie jak jej mąż, Melania pisywała w miesięczniku „Krytyka", pod pseudonimem „Orka", szczególnie zajmował ją temat warunków życia kobiet. Stała się ważną postacią feminizmu, organizując w Polsce pierwszy kongres kobiet. W roku 1908 ich dzieci są[10] już dorosłe, Rajchmanowie zamieszkują w Paryżu, gdzie Melania kończy swe życie w 1913 roku. Balińska (1995: 61; 2012: 66) podkreśla, że to trudne do wyjaśnienia samobójstwo otacza wielka tajemnica, a jej dzieci również nie wspominają o tym w swych tekstach.

Ale na długo przed tym tragicznym końcem edukacja Heleny odbywała się poza kręgiem rodzinnym, w instytucjach prywatnych. Ze względu na to, że dziewczęta były wykluczone z publicznego systemu nauczania wyższego (gimnazjum rosyjskiego), wysyłano je do szkół (pensji), które oferowały nauczanie bardziej otwarte, mniej kontrolowane od tego, jakie pobierali chłopcy. Szkołą Heleny kierowały siostry Czarnockie[11]. Według niej to była prawdziwa oaza, w której nauczano potajemnie języka polskiego, pedagogiki oraz zachęcano do sprzeciwu wobec władzy [okupacyjnej]. To doświadczenie i atmosfera uznania, która otaczała wujka Bosia, zaangażowanego w różne rodzaje działalności konspiracyjnej, zwłaszcza w zakresie edukacji robotników, skłoniły Helenę i jej brata Ludwika do zaangażowania się w różne ruchy obejmujące aktywności społeczno-edukacyjne. Helena powie później:

> Pracę społeczną ukazywał mi wuj Boś […], najbliższy, najukochańszy mój wychowawca. Pod jego wpływem do różnych robót na wpół konspiracyjnych, uczyłam gazeciarzy i […] dzieci z Sal Zajęć Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności (Radlińska 1964a: 331; Balinska 1995: 32).

Jej działalność przesuwa się z oświatowej/edukacyjnej na otwarcie polityczną. Żyjąc w pewnym rozdźwięku między rezygnacją ojca z walki z okupantem a pobudzeniem ideowym spotykanym wśród swoich przyjaciół w różnych ruchach, Helena stara się żyć swoimi marzeniami. Mówi o rozdźwięku ideowym między generacjami. Tak pisze:

> Wychowywali nas ludzie, którzy wzrastali w cieniu klęski […]. Twarde, poważne i smutne były lata młodzieńcze, które wpływały na wyrabianie poczucia odpowiedzialności (Radlińska 1995: 334; por. Balinska 1995:26).

Helena, odwołując się do idei romantyzmu społecznego, walczy o Polskę suwerenną i sprawiedliwość dla wszystkich.

[10] [tłum.] Chcąc oddać styl narracyjny tego tekstu, typowy dla przyjętej metody biografii historycznej, w tłumaczeniu na język polski niekiedy pozostawiono czas teraźniejszy, pomimo zwyczajowo stosowanego w artykułach historycznych czasu przeszłego.

[11] [tłum.] Oficjalna nazwa: Zakład Naukowy H. Czarnockiej (Radlińska 1964a: 330).

Organizacja oporu kulturowego i politycznego

> Naród, który pragnie żyć i rozwijać się [wszechstronnie], musi przeciwstawić rządom policji swoje własne siły kulturalne[12] […] (Radlińska 1964b: 298; por. Balinska 1995: 48; Balińska 2012: 55).

Balińska (1995: 46; 2012: 53) formułuje przypuszczenie, że jednym ze źródeł zaangażowania dzieci Rajchmanów nauczaniem/oświatą i rozwojem kultury ludowej był skrywany wśród inteligencji pewien rodzaj poczucia winy z powodu uprzywilejowanej sytuacji, jaką posiadała dzięki otrzymanemu wykształceniu, podczas gdy inni pozostawali poza jego zasięgiem. Tymczasem Radlińska i jej młodszy brat Ludwik uczestniczyli w różnych kręgach działaczy, zbliżonych do rosyjskich rewolucjonistów, bez udziału których – jak uważano – nie można by było obalić cara. Ci młodzi działacze gromadzili się „w kawiarni «Patelnia» Helena była jedyną dziewczyną w towarzystwie" (Balinska 1995: 33; Balińska 2012: 40). Tak pisze:

> Zrazu odgrywałam wśród chłopców przede wszystkim rolę dostarczycielki jajecznicy i licznych krajanek chleba. Później, już jako H. Orsza [jej pseudonim literacki], uzyskałam uznanie swego starszeństwa. W codziennych niemal spotkaniach przyjacielskich kształtował się światopogląd oświatowo-społeczny. Prowadziliśmy nieskończone dyskusje, m.in. o znaczeniu niezadowolenia jako motoru czynów, poszukiwaliśmy nowych wzorów (Radlińska 1964a: 335).

Bardzo wcześnie zaczyna pracować, aby się uniezależnić: najpierw, w wieku 18 lat, jest guwernantką, później nauczycielką historii i języka polskiego w szkołach prywatnych i na kursach tajnego nauczania oraz w różnych organizacjach społecznych[13], silnie związanych z jej zaangażowaniem politycznym. W roku 1899 z okazji setnej rocznicy urodzin wielkiego poety narodowego Adama Mickiewicza postanowiono wznieść mu pomnik w Warszawie. Car Mikołaj II, który zastąpił na tronie Aleksandra III, wydawał się bardziej pojednawczy względem Polaków. Pragnąc wyjść naprzeciw temu wydarzeniu narodowemu (i politycznemu), Helena napisała popularną biografię Mickiewicza, ukrywając swą tożsamość pod swoim pseudonimem H. Orsza „był to tomik »antyrosyjski«", jak to określił jej brat i „*s'est vendu comme des petits pains, ce qui l'a placée* [który się sprzedawał jak ciepłe bułeczki, co ją ustawiło]" (Balińska 2012: 42).

Helena staje się ważną postacią aktywizmu społecznego, uczestniczy w wielu aktywnościach podziemnego ruchu społeczno-oświatowego. Oficjalny dyplom z pedagogiki umożliwia jej nauczanie w szkołach prywatnych. Pracuje także w charakterze wolontariuszki w Czytelniach Bezpłatnych Warszawskiego Towarzystwa Do-

[12] Tezę tę Radlińska (1934) formułuje przy okazji określania celu działalności Związku Towarzystw Samopomocy. Tekst po raz pierwszy ukazał sie w roku 1934 w pracy zbiorowej pod red. B. Nawroczyńskiego, *Nasza walka o szkołę polską (1901–1917)*.

[13] Chodzi tu m.in. o takie organizmy, jak: Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności, Instytut Higieny Dziecęcej im. de Lenvala, Fundacja Leona Lenvala.

broczynności. Ta aktywność nie była zbyt bezpieczna z powodu ataków ze strony „klerykalnych konserwatystów" (Radlińska 1964a: 338). W roku 1898 wielu z pracowników Wydziału Czytelń zostało aresztowanych. W ramach tego stowarzyszenia Helena odkrywa biedę i nędzę.

> Klękanie u opatrywanych, ohydnie cuchnących nóg wyrobników i żebraków, przynoszenie im ulgi wywoływało we mnie – pisze w listach – poczucie prawa i wartości każdego człowieka (Radlińska 1964a: 341),

co prowadzi ją do podjęcia tajnego szkolenia pielęgniarskiego.

Początkowo przywiązana do religii katolickiej, oddala się od niej na przełomie wieków. W tym czasie spotyka Zygmunta Radlińskiego, antyklerykalnego chirurga, oddanego sprawie środowisk najbardziej zdefaworyzowanych – zdaniem ojca Heleny o zdecydowanie zbyt radykalnych poglądach. Pobierają się w roku 1902 pomimo sprzeciwu rodziny. Wraz z mężem uczestniczy w licznych walkach, działa w Uniwersytecie Ludowym i zakłada wiele organizacji, w tym Związek Towarzystw Samopomocy Społecznej, którego celem była koordynacja walki o niepodległość Polski poprzez prowadzenie pracy oświatowej. Wstępuje do Organizacji Bojowej Polskiej Partii Socjalistycznej, gdzie odpowiada za transport i magazynowanie broni [w podziemiach Filharmonii – Balińska 2012: 56] i staje się jedną z przywódczyń walki o szkołę polską. Rozpowszechnia ulotki ruchu oporu, powielane przez jej matkę i młodszego brata, pod bokiem ojca, na terenie Filharmonii[14]. Zebrania odbywają się w mieszkaniu Radlińskich.

Związek Stowarzyszeń Samopomocy Społecznej bierze aktywny udział w rewolucji 1905 roku. Represje, które po niej następują, mocno dotykają polskich powstańców. Radliński został aresztowany, wobec braku innych dowodów pod zarzutem pomocy żonie w leczeniu rewolucjonistów oraz ofiar bombardowań, skazany na pięć lat deportacji na Syberię. Helena mu towarzyszy. Po krótkim uwięzieniu w Moskwie trafiają do aresztu domowego na syberyjskiej wsi, gdzie Radliński powraca do swego powołania chirurga, oboje pomagają lokalnej społeczności. Helena pomaga mu w opiece nad pacjentami. Uciekają z zesłania i, uzbrojeni w fałszywe dokumenty, zamieszkują w Krakowie, autonomicznej prowincji Galicji, zależnej od Cesarstwa Austro-Węgierskiego. Tu Helena może podjąć studia na uniwersytecie, będąc jedną z nielicznych studentek w roku akademickim 1906/07.

W czasie I wojny światowej uczestniczy w Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), która walczy o wyzwolenie Polski. Cel ten został osiągnięty w roku 1918. Radlińska kończy swą działalność bojową w stopniu podporucznika i odrzuca propozycję wejścia do rządu[15]. W roku 1919 wraz z mężem przenosi się do Warszawy.

[14] [tłum.] Balińska podaje: „na powielaczu należącym do Filharmonii" (Balińska 2012: 56).

[15] „Gdy kończyła się na razie żołnierska służba, nie przyjęłam proponowanych stanowisk politycznych, wróciłam do mojego zawodu" (Radlińska 1964a: 373).

Intelektualne przejście od edukacji/oświaty społecznej do pedagogiki społecznej

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Radlińska kontynuuje swą aktywność edukacyjną (oświatową). W roku 1924 tworzy wydział oświaty w ramach Związku Nauczycielstwa Polskiego. W środowisku wiejskim we współpracy z Centralnym Związkiem Kółek Rolniczych (1920–1930) organizuje ruch społeczno-oświatowy, szkolnictwo rolnicze i uniwersytety ludowe[16].

Studia doktorskie z historii średniowiecza[17] na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie pozwalają jej na pogłębienie swej refleksji nad działaniem. W roku 1921 wiąże się z Wolną Wszechnicą Polską w Warszawie, gdzie rozpoczyna pracę. Początkowo są to wykłady zlecone, „o oświacie pozaszkolnej, które nie wchodziły do planu studiów ani egzaminów"(Radlińska 1964a: 439).

Następnie przygotowuje rozprawę[18], która stanowi ważny etap w jej rozwoju intelektualnym. Rozprawa poświęcona jest wielkiemu myślicielowi XVIII/XIX wieku. Na jej podstawie w roku 1925 habilituje się na Wolnej Wszechnicy Polskiej[19], w zakresie historii pracy społecznej. Analizuje w niej rekonstrukcję systemu szkolnictwa w czasach Staszica[20]. Podkreśla znaczenie różnych form przygotowania profesjonalnego, a szczególnie związków między teorią i praktyką w kształceniu technicznym.

Wybrała przygotowanie tej rozprawy – jak pisze – w ramach dobrze ugruntowanej dyscypliny uniwersyteckiej – historii idei społecznych – ponieważ szukała solidnych punktów oparcia dla lepszego zrozumienia i rozwinięcia społeczno-oświatowej perspektywy działania w środowisku życia osób w różnym wieku, „od kołyski do śmierci" (Radlińska 1964b: 439–441). Dodaje też, że:

> Staszic wnosił zawsze ducha społecznego […] Wartość nauki jest zawsze akcentowana, gdy mówi o jej zastosowaniach. Cele badawcze i zastosowania badań dla „zamiaru uspołecznienia się ludzi", dla „powszechnego dobra" są u niego nierozdzielne (Radlińska 1964b: 224).

Najbogatszym okresem jej aktywności intelektualnej (1925–1939) jest ten, w którym zostaje dziekanem Wydziału Pedagogicznego w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, a następnie twórczynią i dyrektorką Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. Po uzyskaniu habilitacji otrzymuje Katedrę

[16] Uniwersytety Ludowe były organizowane według modelu duńskich uniwersytetów ludowych. Promotorem i twórcą polskiego modelu tych uniwersytetów był Ignacy Solarz (1891–1940).

[17] Uczestniczy w seminarium profesora Stanisława Krzyżanowskiego – mediewisty i specjalisty metodologii badań. Radlińska (1964a: 350) pisze: „[…] całość metody Krzyżanowskiego [wpłynęła] na [moją formację intelektualną] i moje poglądy na naukę".

[18] Rozprawa pt. *Stanisław Staszic jako działacz społeczny* została wydrukowana w publikacji zbiorowej: *Stanisław Staszic*, Lublin 1927, s. 449–552, odb. s. 73; por. Radlińska 1964b: 163.

[19] [tłum.] Jak podają autorki *Kalendarium życia i pracy* (Lepalczyk, Skibińska 1974: 35).

[20] Stanisław Staszic (1755–1826) – osobistość Oświecenia, uczony, filozof, ksiądz, polityk i działacz oświatowy, filantrop i fundator Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie. Studiował nauki przyrodnicze w Paryżu, Getyndze i Lipsku oraz rozwinął pierwsze w Polsce badania geologiczne. W okresie częściowej niepodległości (Księstwo Warszawskie: 1807–1815 i Królestwo Polskie: 1815–1824), od 1810 roku pełnił ważne funkcje w rządzie.

Teorii i Historii Wychowania. W roku 1927 jest mianowana profesorem uniwersyteckim [nadzwyczajnym[21]] na Wydziale Pedagogicznym Wolnej Wszechnicy Polskiej. Prowadzi zajęcia z historii i organizacji oświaty pozaszkolnej. W tym okresie rozwija ramy teoretyczne i metodologiczne pedagogiki społecznej, która staje się jej dyscypliną badań i nauczania[22].

Pracuje nad oryginalną koncepcją poliwalentnego kształcenia pracowników społecznych (*professionnels du social*), których misją jest oddziaływanie „wobec" społeczności, „z nią" i „dla niej". W tej koncepcji dostrzegamy wpływ nowych i popularnych ruchów wychowania, z którymi Radlińska miała kontakt w różnych krajach europejskich i w organizacjach międzynarodowych[23]. Ten model oddziaływania odnosiła do warunków społecznych jej współczesnych, do historii kraju i jej przyszłości. W roku 1937 jest mianowana profesorem[24] pedagogiki społecznej, co w tamtych czasach było wydarzeniem wyjątkowym dla kobiety. Jest badaczką, nauczycielką (*formatrice*) i organizatorką życia naukowego w Polsce.

Badania[25], na ogół prowadzone zespołowo, znacząca aktywność europejska, publikacja najważniejszych książek[26], to wszystko stanowi w latach trzydziestych XX w. podstawę do określenia ram teoretycznych pedagogiki społecznej i pogłębienia podejścia społeczno-pedagogicznego oraz zagadnień oświaty dorosłych w otwartej perspektywie progresywizmu, który wyznaczał także zaangażowanie Radlińskiej w licznych stowarzyszeniach i naukowych konferencjach międzynarodowych[27].

W okresie II wojny światowej, w ramach Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, działającej w podziemiu klasztoru (sióstr Urszulanek – jak podają Lepal-

[21] Lepalczyk, Skibińska 1974: 41.

[22] Por. Lepalczyk, Skibińska (1974: 46–67). W pierwotnym projekcie tej placówki jest mowa o: „Studium Pracy Kulturalnej". W wersji francuskiej użyto terminu „społeczno-kulturalne", z uwagi na to, że takie sformułowanie w języku francuskim najlepiej oddaje znaczenie terminu „społeczno-oświatowe". Por. Radlińska (1964a: 430–431).

[23] Między innymi była członkiem wielu organizmów międzynarodowych, jak: Komitetu Wykonawczego Międzynarodowego Kongresu Wychowania Moralnego z siedzibą w Londynie; Rady Międzynarodowego Biura Wychowania w Genewie; Komisji Miedzynarodowej Pomocy Szkolnych w Brukseli; Komitetu Organizacyjnego Konferencji Służby Społecznej w Paryżu w roku 1928. Była również współpracownikiem Międzynarodowego Komitetu Badań nad Analfabetyzmem.

[24] Lepalczyk, Skibińska (1974) piszą: „[…] 5.VII H. Radlińska otrzymuje nominację na profesora pedagogiki społecznej po przeprowadzeniu ponownej habilitacji państwowej" (tamże: 65).

[25] Te badania odnoszą się m.in. do prac Paula Natropa i koncentrują się na analizie warunków życia jednostek w celu wzmacniania możliwości pełnego rozwoju. Celem tej analizy jest emancypacja i twórczy rozwój jednostki, nie zaś jedynie jej adaptacja do środowiska. Można tu przywołać badania na temat powodzeń i niepowodzeń szkolnych dzieci żyjących w rodzinach znajdujacych się w trudnościach, które były pierwszymi w Polsce wskazującymi na społeczne dziedziczenie ubóstwa i reprodukcję społeczną warunków życia oraz statusu społecznego jednostki.

[26] Zwłaszcza *Książka wśród ludzi* (1934), literalnie tłumacząc termin ten oznacza szerokie rozpowszechnienie książek; *Stosunek wychowawcy do środowiska społecznego. Szkice z pedagogiki społecznej* (1935); *Społeczne przyczyny powodzeń i niepowodzeń szkolnych* (1937).

[27] Na przykład: III Międzynarodowy Kongres Wychowania Moralnego w Genewie (1922); III Międzynarodowy Zjazd Nowego Wychowania w Montreux (1924); I Międzynarodowa Konferencja Służby Społecznej w Paryżu (1928); III Kongres Wszechświatowej Federacji Stowarzyszeń Pedagogicznych w Genewie (1929); V Międzynarodowy Kongres Ligi Nowego Wychowania w Danii (1929); Międzynarodowa Konferencja Kształcenia Dorosłych w Cambridge (1929); V Kongres Wychowania Moralnego w Paryżu (1930); VI Międzynarodowy Kongres Ligi Nowego Wychowania we Frankfurcie (1932); II Międzynarodowa Konferencja Służby Społecznej we Frankfurcie (1932); III Międzynarodowa Konferencja Służ-

czyk i Skibińska [1974: 67]), kontynuuje konspiracyjnie kształcenie pracowników społecznych (*éducateurs sociaux*). Tam prowadzi wykłady z pedagogiki społecznej i oświaty dorosłych. Pozostaje tam do powstania warszawskiego (początek sierpnia 1944), po czym podobnie jak inni mieszkańcy opuszcza miasto, udając się do obozu w Pruszkowie, a następnie znajduje schronienie w domu sióstr Urszulanek w Milanówku. Samotna, o kruchym zdrowiu[28], pisze w jednym z listów do Ireny: „straciłam wszystko". Warszawa zostaje zbombardowana, a siedziba uczelni, gdzie mieściło się jej mieszkanie, kompletnie zniszczona. Helena i jej mąż, którzy nie mieli dzieci[29], wtedy byli już w separacji[30].

W marcu 1945 roku rektor nowo utworzonego Uniwersytetu Łódzkiego zaprosił ją do współpracy. Radlińska zaakceptowała zaproszenie i przybyła do Łodzi w towarzystwie Ireny Lepalczyk, jednej ze swoich studentek kursów konspiracyjnych. W tej uczelni w latach 1945–1950 zorganizowała i kierowała pierwszą Katedrą Pedagogiki Społecznej w Polsce. Po pierwszych wyborach parlamentarnych (1947) represje stalinowskie stały się coraz bardziej ostre. W końcu 1950 roku wraz zamknięciem katedry [z powodów politycznych][31] dobiega końca jej kariera akademicka. Jej koncepcję pedagogiki społecznej spotyka krytyka ze strony władzy nowego reżimu. Nasilają się poglądy, że pedagogika społeczna „straciła swój sens w socjalizmie, który rozwiązuje wszystkie trudności społeczne, wychowawcze i gospodarcze" (Lepalczyk 2001: 158), uznające ją za podejście burżuazyjne (Lepalczyk 2001: 151–153).

Ostatnie lata życia Radlińskiej były trudne, nawet jeśli utrzymywała kontakty ze swoimi niektórymi dawnymi studentami[32]. Bardzo słaba została przyjęta do szpitala uniwersyteckiego (Markertowa 1994) w roku 1954. Codziennie odwiedzała ją Irena Lepalczyk, której m.in. dyktuje ostatnie listy (Lepalczyk 2001: 180). Zmarła 10 października 1954 roku.

by Społecznej w Londynie (1936). Jest także jednym z pięciu założycieli Międzynarodowego Komitetu Szkół Pracy Społecznej, który powstał w Berlinie w roku 1929, a który dzisiaj nosi nazwę International Association of Schools of Social Work (IASSW).

[28] Cierpiała na chorobę przewlekłą.

[29] [tłum.] W liście czwartym Radlińska (1964a: 373) pisze: „Ze względu na wojenną córeczkę wróciłam do szkoły M. Ramułtowej".

[30] Radlińska nie mówiła o okolicznościach ich rozstania, jej biografowie nie podają także dokładnej daty. Jednak, prawdopodobnie utrzymywała kontakt ze swoim byłym mężem [tłum.: do czasu jego śmierci w roku 1941]. (Por. m.in. Brodowska 1994a: 134; 1994b: 171).

[31] Katedra Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego została zamknięta na wiele lat. Nauczyciele akademiccy zostali zwolnieni. Radlińska otrzymała urlop naukowy, ponawiany co roku. Ponownie otwarto Katedrę w roku 1962 i istnieje do dzisiaj [tłum.: pod tą nazwą funkcjonowała do końca drugiego dziesiątka lat XXI wieku].

[32] Irena Lepalczyk (2001) pisze, że „ostatnie lata swojego życia poświęciła przede wszystkim pracom własnym i… likwidacji instytucji, które stworzyła i w których pracowała" (Lepalczyk 2001: 153).

Społeczno-pedagogiczna (*socio-éducative*) wizja świata: aktywności i teoretyzacje

Jej myśl społeczno-pedagogicznej wizji świata rozwijała się stopniowo poprzez doświadczane trudności życia prywatnego, zawodowego i społecznego, a także podejmowaną aktywność w różnych dziedzinach[33].

Od uniwersytetów ludowych do edukacji/oświaty (*éducation sociale*) społecznej – dzieło założycielskie

W okresie krakowskim (1906–1918) była wraz ze swoim mężem współzałożycielką wielu stowarzyszeń i działaczką, zwłaszcza Uniwersytetu Ludowego im. Adama Mickiewicza, założonego w roku 1887. Tak o nim pisała wiele lat później w swoich „Listach do Ireny":

> Uniwersytet Ludowy im. A. Mickiewicza korzystał ze współpracy wybitnych prelegentow i działaczy, przyciągał robotników. Kładł wielki nacisk na gromadzenie biblioteki (o wyższym poziomie księgozbioru niż TSL [Towarzystwo Szkoły Ludowej]), zbiorów naukowych. W okresie swego rozmachu, w r. 1904 zwołał zjazd w sprawach oświaty pozaszkolnej (w którym uczestniczyłam jako delegatka tajnych organizacji warszawskich). Po raz pierwszy w Polsce przedstawiono tak rozległy zakres oświaty dorosłych, obejmując nim pomoc harmonijnemu i pełnemu rozwojowi indywidualności. Postanowiono stworzenie Domu Ludowego, biblioteki wzorowej, teatru ludowego, organizację koncertów, wycieczek, cyklu wykładów, pojście ze słowem żywym i z książką do małych miasteczek i wiosek […]. Podejmowałam z wolna i ostrożnie reorganizację Uniwersytetu Ludowego, w zakresie techniki bibliotekarskiej, organizacji wykładów na przedmieściach, gromadzenia materiałów pomocniczych oraz szkolenia oświatowców i zapoczątkowania badań nad drogami oświaty. Przy próbach zastosowania wzorów obcych, które w wędrówkach wakacyjnych poznałam w całej niemal środkowej Europie, pogłębiałam doświadczenia w planowaniu i badaniu wysiłków. Wypracowując, zwłaszcza w organizacji biblioteki „system krakowski", miałam możliwość realnego wypróbowania poznanych przykładów i śledzenia, o ile odpowiadają właściwościom naszych stosunków w psychice naszych czytelników. Wiedziałam do czego dążę, szukałam sposobów dojścia (Radlińska 1964a: 352).

[33] [tłum.] Przyjęta metodologia „biografii ponadindywidualnej" (Laot, Solar 2018a: 16) przygotowania tego tekstu skutkuje też tak „łagodnym" przejściem od opisu życia do opisu działalności. W tym podejściu metodologicznym te dwie sfery przenikają się i wzajemnie na siebie oddziałują. Bliższy opis tego podejścia badawczego można znaleźć w eseju recenzyjnym przygotowanym na podstawie lektury całej książki: *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales* (Laot, Solar 2018b). Por. także Marynowicz-Hetka (2022).

Odnosząc się do celów finalnych tego działania, precyzuje, że „jedną z cech nauczania w Uniwersytecie Ludowym było podnoszenie poziomu życia intelektualnego robotników (i wszystkich, którzy pragnęli podniet umysłowych)" (Radlińska 1964a: 354).

Celem Uniwersytetu nie był awans społeczny robotników ani ich przekwalifikowywanie do pracy w zawodach „urzędniczych", te cele pozostawiał prywatnym formom kształcenia i kursom maturalnym. „Urządzał natomiast kursy doskonalące w zawodzie wykonywanym" (Radlińska 1964a: 354–355).

Pierwszy poziom teoretyzacji działań podejmowanych w Uniwersytecie Ludowym można znaleźć w pracy zespołowej pod jej kierunkiem, opublikowanej w roku 1913 pt. *Praca oświatowa, jej zadania, metody, organizacja.* Jest to pierwsza praca wydana w Polsce na ten temat, która miała silny wpływ na rozwój konkretnych działań społeczno-oświatowych. W tym sensie przyczyniła się do postępu społecznego. Jest to podręcznik, czy przewodnik, dla „pracowników", którzy chcą prowadzić pracę oświatową lub pozaszkolne szkolenie w środowiskach robotniczych, wobec osób niepiśmiennych lub szerzej – tych wszystkich, którzy chcieliby nabyć nową wiedzę lub nowe umiejętności. Książka stanowi całościową panoramę perspektywy społeczno-oświatowej autorów, opisujących szeroki zakres działań [oświatowych] – od organizacji placówek kulturalnych oświaty ludowej do metod kształcenia/nauczania dorosłych w różnych typach specyficznego oddziaływania (alfabetyzacja, edukacja artystyczna, związki zawodowe…)[34]. Nazwisko Radlińskiej nie było ujawnione, posłużyła się pseudonimem H. Orsza, który stosowała z powodów politycznych[35]. Nie pojawia się też jako redaktorka tej książki. Rolę Radlińskiej jako kierującej tym projektem precyzuje Irena Lepalczyk w biografii jej poświęconej (Lepalczyk 2000: 33–35). Teksty podpisane „H. Orsza" – poza obszernym, obejmującym ponad 100 stron, wprowadzeniem na temat początków pracy oświatowej (*l'éducation sociale*) w Polsce – dotyczą celów i zadań pracy oświatowej, organizacji czytelni ludowych, bibliotek i roli uniwersytetów ludowych. Teksty na temat oświaty dorosłych (*l'éducation des adultes*) publikowane w tym podręczniku stanowią podstawę dla późniejszej, pogłębionej refleksji, którą opublikuje w roku 1936 (Radlińska 1936) i w 1947 (Radlińska 1947) już jako uznana badaczka uniwersytecka.

[34] W książce wyodrębniono sześć rozdziałów, podejmujących różne zagadnienia w opracowaniu wielu autorów. Rozdział I *Zadania pracy oświatowej* obejmuje: początki pracy oświatowej w Polsce, jej źródła i wyzwania wobec wychowania narodowego. Rozdział II *Wydawnictwa popularne* omawia zasady przygotowywania „książki popularnej", piśmiennictwo z tego zakresu i dokonuje przeglądu wydawnictw. Rozdział III *Organizacja czytelnictwa,* poświęcony jest omówieniu organizacji czytelnictwa i roli bibliotek powszechnych. Rozdział IV *Nauczanie dorosłych* podejmuje kwestie metod pracy oświatowej z analfabetami, młodzieżą rolniczą i omawia funkcjonowanie uniwersytetów ludowych. Rozdział V *Instytucje kulturalne* skupia się na analizie domów ludowych, klubów robotniczych, działalności oświatowej robotniczych związków zawodowych i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Rozdział VI *Kształcenie estetyczne* zawiera teksty poświęcone znaczeniu muzeum w pracy oświatowej, teatru wiejskiego i popularyzacji muzyki.

[35] Przypuszczalnie chciała uniknąć zaszkodzenia publikacji, będąc już rozpoznaną przez władze jako aktywistka społeczna.

O międzypokoleniową oświatę dorosłych (*une éducation des adultes*) zakorzenioną w środowisku

> Uczyłam historii Polski na Kursach dla Doroslych w Ognisku, które tego przedmiotu nie chciało. Dla zainteresowania półanalfabetów, robotników gazowni, trzeba było wyjść od teraźniejszosci i na pierwszych lekcjach zastosować metodę retrospektywną. W rozmowach ze słuchaczami wiele się nauczyłam. Mieli inne zainteresowania niż bardziej wykształceni robotnicy krakowscy (Radlińska 1964a: 377).

W twórczości Radlińskiej można wyodrębnić wiele nurtów myślenia. Dla podejmowanej tematyki najbardziej interesujące jest postrzeganie oświaty dorosłych (*l'éducation des adultes*) jako oświaty pozaszkolnej (*une éducation hors l'école*)[36], ale skierowanej do różnych kategorii osób, niezależnie od wieku. Rozwija tę ideę, tworząc koncept pokolenia historycznego (*génération historique)*, który określa grupy osób w różnym wieku żyjących na tej samej przestrzeni i w tym samym czasie. W odniesieniu do oświaty dorosłych po raz pierwszy stosuje to pojęcie, mówiąc o „cechach wychowania dorosłych", w roku 1936 w tekście (Radlińska 1936) opublikowanym w *Encyklopedii wychowania*, pt. *Wychowanie dorosłych* (*Éducation des adultes*). Następnie w pracy opublikowanej w roku 1947 (Radlińska 1947) powraca do tej idei, wiążąc ją z kategorią wieku społecznego jednostki, który to może być przyspieszony bądź opóźniony w stosunku do wieku biologicznego [fizjologicznego]. Te dwie kategorie stanowią bazę teoretyczną jej podejścia. Tak wyjaśnia przydatność koncepcji pokolenia historycznego dla poszukiwania uzasadnień teoretycznych dla „wychowania dorosłych":

> Gdy mowa o wieku, trzeba przypomnieć, że pokolenie historyczne, żyjące i działające współcześnie, składa się z trzech generacyj rodzinnych i że wszystkie razem podlegają wpływom swego czasu: wydarzeń, prądów, potrzeb wspólnych. Stąd, pomimo różnic wieku, podobieństwa zainteresowań i zadań: one to ułatwiają współdziałanie generacyj i nakładają na generację starszą obowiązek pracy nad sobą, nie tylko nad dziećmi (Radlińska 1936: 814).

Obie kategorie: pokolenie historyczne i wiek społeczny pozwalają myśleć o pedagogice społecznej w sposób bardziej całościowy. To, co pozostaje specyficzne w oświacie dorosłych, to są szczególne działania i sposoby rozwiązań, urządzenia (dyspozytywy). Dla niej:

> wychowanie dorosłych obejmuje kształcenie umysłowe i poddawanie uczuć, ułatwia wartościowanie, wprowadza w istniejący dorobek,

[36] Dla przygotowania uczestnictwa 30 Polaków w Kongresie Kształcenia Dorosłych w Cambridge w roku 1929 został opublikowany *Przewodnik oświaty dorosłych*, pod. red. A. Konewki i K. Korniłowicza, w którym znalazł się artykuł Radlińskiej pt. *Z przeszłości pracy oświatowej w Polsce* (Radlińska 1929). Podczas kongresu [w sekcji bibliotekarskiej kongresu] Radlińska miała wystąpienie w języku francuskim na temat bibliotek (Lepalczyk: 98–99).

> uświadamia i rozbudza siły, ukazuje sposoby zaspakajania potrzeb, stosowania powściągów, i dopomaga do zdobycia osobistej sprawności (Radlińska 1936: 816).

Podkreśla także, że „praca wychowawcza wśród dorosłych wiąże […] pokolenie historyczne i wzmaga jego siły[37]. Bez niej prawie niemożliwe jest wychowanie dzieci i młodzieży" (Radlińska 1936: 815), a jednostki przekształcają siebie i środowisko dzięki swym potencjałom. Ważnym elementem jej podejścia jest nadawanie znaczenia temu, co łączy nas z tymi aspektami środowiska życia, które w istocie są niedostrzegalne/nienamacalne [*tangibles*], a które Radlińska określa jako „środowisko niewidzialne", stanowiące zespół wartości i emocji. Pojęcie środowiska niewidzialnego jest określane jako przestrzeń symboliczna, w sposób złożony. Z jednej strony obejmuje to, „czym ludzie żyją, ich przeżycia, pragnienia, potrzeby, dążenia, nadzieje" (Radlińska 1935: 34). Z drugiej zaś stanowi dziedzictwo kulturowe, wpływające na skalę przeżywania intymnego świata człowieka, określanego przez Radlińską jako „melioracja duchowa", której jakość zależy

> od niewidzialnego środowiska […] kulturowych idei i innych przejawów dziedzictwa kulturowego, które mogą wpłynąć na skalę możliwego wyboru oraz kształtowania kompetencji poznawczych i moralnych (Witkowski 2014: 219).

Jak sama pisze:

> Czynniki niewidzialne środowiska posiadają największe znaczenie dla wychowania, gdyż dzięki nim może się dokonywać przekształcanie środowiska życia, owo ulepszanie będące celem wychowawczym (Radlińska 1935: 33).

Ta całościowa koncepcja, podkreślająca podmiotowość jednostki i jej sprawczość, rozwija się w opozycji do dominującego wówczas dyskursu socjologii wychowania, wyrażanego zwłaszcza w stanowisku Floriana Znanieckiego, uznającego możliwość stosunkowo bezpośredniego oddziaływania na dorosłych i równie szybkiego i łatwego oceniania jego rezultatów. Na kongresie pracowników oświatowych w roku 1929, w Kazimierzu nad Wisłą, Radlińska określiła to stanowisko jako niezbyt przydatne w pracy z dorosłymi z uwagi na dyrektywność i oczekiwanie prostej, behawioralnej reakcji (Theiss 2004: 519).

> Zwraca uwagę na fakty dotychczas niedoceniane: znaczenie wszechstronności poczynań i rolę instytucji publicznych oraz na doniosłość walorów moralnych, dzięki którym możliwe jest budzenie siły zbiorowej (Radlińska 1936: 817).

[37] Odbywa się to „przez wprowadzenie w sztukę zrozumienia siebie i innych, przez nauczanie, stwarzające podłoże porozumienia, które wymaga pewnej sumy wspólnych wiadomości i pojęć" (Radlińska 1936: 815).

Aktualność koncepcji Heleny Radlińskiej

Niezwykłe życie Heleny Radlińskiej było bardzo bogate w liczne aktywności oraz zaangażowanie w służbie społeczności. Jej koncepcja społeczno-pedagogicznej wizji świata, której kształtowanie wzbogacały różne doświadczenia, jest dzisiaj uznana za szczególnie godną uwagi. W różnych tekstach prezentowanych tutaj widoczny jest wkład [Radlińskiej] w opracowanie wielkich modeli i wizji systemowej edukacji społecznej, skierowanej do różnych środowisk. Należy podkreślić, że we wszystkich książkach, począwszy od pierwszej, opublikowanej w roku 1913, Radlińska postępowała podobnie, analizując zagadnienie w kontekście, począwszy od oświetlenia historycznego i ilustrowania swej myśli przykładami rozwiązań w różnych krajach. Zadanie to ułatwiała jej znajomość kilku języków. Zagadnienie oświaty dorosłych, pojmowane jako oświata pozaszkolna dla osób w różnym wieku, towarzyszyło Radlińskiej przez całe życie.

Liczni kontynuatorzy jej myśli uznają, że jest ona stale aktualna i znacząca dla wyjaśniania złożoności współczesnego życia oraz przydatna dla obmyślania nowych podejść i nowych sposobów oddziaływania praktycznego. Radlińska opowiadała się za podejściem „prospektywnym", widocznym zwłaszcza w przezwyciężaniu trudności w działaniu, w sytuacjach, które ograniczają korzyści i powodują niepowodzenia w podejmowaniu inicjatyw społecznych. To podejście łączy działanie i refleksję, w tym sensie, że sprzyja określeniu zadań niezbędnych do wykonania, niezależnie od warunków[38]. Jest to stanowisko optymistyczne, niemal utopijne.

Charyzma Radlińskiej opierała się na wartościach, które ucieleśniała: mądrość, nadzieja, pomoc wzajemna, służba społeczna. Cieszyła się wielką estymą nie tylko wśród studentów/studentek i kolegów, ale także osobistości świata polityki, ekonomii i kultury, czy aktywizmu społecznego. W swoim życiu uczestniczyła w wielu środowiskach społecznych, pełniła liczne role społeczne: nauczycielki, bibliotekarki, działaczki, badaczki, autorki, organizatorki oraz współzałożycielki instytucji edukacyjnych i naukowych. Pracowała dla swojego kraju i dla ważnych międzynarodowych organizacji kulturalnych i społecznych swoich czasów. Jej myślenie o pracy oświatowej jest postrzegane w Polsce jako bardzo nowoczesne i coraz bardziej aktualne (Dubas 2007).

W rezultacie pedagogika społeczna staje się, jak tego sobie życzyła Radlińska, pomostem łączącym nauki o wychowaniu z naukami o kulturze i społeczeństwie. Jej podejście uznane zostało jako kompleksowe (Witkowski 2014), dynamiczne, procesualne, łączące wymiar filozoficzny z pytaniem o wartości i cele finalne działania, określające jego sens i łączące z konkretnymi aktywnościami, które pozwalają zrozumieć rzeczywistość społeczną oraz przekształcać ją w wymiarze indywidualnym i społecznym. Wydaje się to dzisiaj bardzo trafne, gdy w badaniach (podstawowych i stosowanych) oraz w działaniu uprzywilejowana jest analiza wielowymiarowa.

[38] We współczesnym dyskursie na temat refleksyjności przedstawicieli profesji społecznych przypomina się idee Radlińskiej dotyczące kształcenia pracowników społecznych, szczególnie zaś równoległego przygotowania do działania, badania i kształcenia. Koncepcja ta więc była bardzo bliska współczesnemu modelowi formułowanemu w triadzie: działanie–badanie–kształcenie.

Bibliografia

Balinska M. A. (1995) *Une vie pour l'humanitaire. Ludwik Rajchman 1881-1965*, Paris, La Découverte.

Balińska M. A. (2012) *Ludwik Rajchman. Życie w służbie ludzkości*, przedmowa B. Geremek, tłum. M. Braunstein, M. Krasicki, Wydawnictwo Studio EMKA.

Brodowska H. (1994a) *Moje spotkania z profesor Heleną Radlińską* w: *Helena Radlińska – portret pedagoga,* I. Lepalczyk, B. Wasilewska (red.), Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 125–136.

Brodowska H. (oprac.) (1994b) *Listy Heleny Radlińskiej do Heleny Brodowskiej z lat 1945–1953* w: *Helena Radlińska – portret pedagoga,* I. Lepalczyk, B. Wasilewska (red.), Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 171–182.

Dubas E. (2007) *Uniwersalne przesłanki andragogiczne refleksji Heleny Radlińskiej* w : *Pedagogika społeczna. Debata.* Podręcznik akademicki, t. 2, E. Marynowicz-Hetka (red.), Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 277–297.

Hulewicz J. (1964) *Wstęp. Helena Radlińska – historyk oświaty* w: H. Radlińska, *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, wybór i oprac. W. Wyrobkowa-Pawłowska, komentarz W. Wyrobkowa-Pawłowska, J. Wojciechowska, Pisma Pedagogiczne, t. III, Wrocław–Warszawa–Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, s. V–XXIX.

Laot F. F., Marynowicz-Hetka E (2009) *Éducation sociale en France et pédagogie sociale en Pologne au début du xxe siècle* w: *Social Question & Adult Education /Question sociale et éducation des adultes*, *European Perspectives in the 19th and 20th centuries/Perspectives européennes*, *XIXe-XXe siècles*, B. J. Hake, F. F. Laot (red.), Frankfurt am Main, Bruxelles, New York, Oxford, Peter Lang, s. 107–123.

Laot F. F., Solar C. (2018a) *Introduction. Rechercher des pionnières à la croisée des chemins de l'histoire des femmes et de l'histoire de l'éducation des adultes* w: *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationals*, F. F. Laot, C. Solar (red.), przedmowa R. Rogers, Paris, L'Harmattan, s. 13–29.

Laot F. F., Solar C. (red.) (2018b) *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales*, przedmowa R. Rogers, Paris, L'Harmattan

Lepalczyk I. (2001) *Helena Radlińska. Życie i twórczość*, Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.

Lepalczyk I., Skibińska W. (1974) *Pamięci Heleny Radlińskiej 1879–1954,* „Roczniki Biblioteczne", t. XVIII, zeszyt 1–2, s. 46–67.

Markertowa E. (1994) *W klinice profesora W. Orłowskiego* w: *Helena Radlińska – portret pedagoga,* I. Lepalczyk, B. Wasilewska (red.), Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 161–164.

Marynowicz-Hetka E., Laot F. F. (2018) *Éducation des adultes et progrès social selon Helena Radlińska* w: *Pionnières de l'éducation des adultes. Perspectives internationales,* F. F. Laot, C. Solar (red.), przedmowa R. Rogers, Paris, L'Harmattan, s. 163–182.

Marynowicz-Hetka E. (2022) *Prekursorki edukacji/oświaty dorosłych/pracy społecznej w pokoleniu historycznym Radlińskiej,* „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne" 2(15) s. 259–270.

Praca oświatowa. Jej zadania, metody, organizacja (1913), Podręcznik opracowany staraniem Uniwersytetu Ludowego im. A. Mickiewicza, przez T. Bobrowskiego, Z. Daszyńską-Golińską, J. Dziubińską, Z. Gargasa, M. Heilperna, Z. Kruszewską, L. Krzywickiego, M. Orsetti, H. Orszę, St. Posnera, M. Stępowskiego, T. Szydłowskiego, Wł. Weychert-Szymanowską, Kraków, Nakładem Michała Arcta w Warszawie.

Radlińska H. (1927) *Stanisław Staszic jako działacz społeczny* w: *Stanisław Staszic*, Lublin, [b. w.], s. 449–552.

Radlińska H. (1929) *Z przeszłości pracy oświatowej w Polsce* w: *Przewodnik oświaty dorosłych*, A. Konewka, K. Korniłowicz (red.), Warszawa, Wydawnictwo Federacji Oświatowej Organizacyj Społecznych, Instytut Oświaty Dorosłych Oświatowej, s. 7–43.

Radlińska H. (1934a) *Książka wśród ludzi*, Warszawa, Drukarnia Oświatowa.

Radlińska H.(1934b) *Związek Towarzystw Samopomocy Społecznej* w: *Nasza walka o szkołę polską (1901–1917)*, B. Nawroczyński (red.), t. II, Warszawa, „Nasza Księgarnia", s. 122–152.

Radlińska H. (1935) *Stosunek wychowawcy do środowiska społecznego. Szkice z pedagogiki społecznej,* Warszawa, „Nasza Księgarnia".

Radlińska H. (1936a) *Dzieje oświaty pozaszkolnej* w: *Encyklopedia wychowania,* S. Łempicki, W. Gottlieb, B. Suchodolski, J. Włodarski (red.), Warszawa, Wydawnictwo Naszej Księgarni Związku Nauczycielstwa Polskiego, s. 661–697.

Radlińska H. (1936b) *Wychowanie dorosłych* w: *Encyklopedia wychowania,* S. Łempicki, W. Gottlieb, B. Suchodolski, J. Włodarski (red.), Warszawa, Wydawnictwo Naszej Księgarni Związku Nauczycielstwa Polskiego, s. 814–837.

Radlińska H. (1947) *Oświata dorosłych. Zagadnienia. Dzieje. Formy. Pracownicy. Organizacja*, Warszawa, Ludowy Instytut Oświaty i Kultury.

Radlińska H. (1964a) *Listy o nauczaniu i pracy badawczej* w: *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, Pisma pedagogiczne III, wybór i oprac. W. Wyrobkowa-Pawłowska, wstęp J. Hulewicz, komentarz W. Wyrobkowa-Pawłowska, J. Wojciechowska, Wrocław–Warszawa–Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, s. 330–478.

Radlińska H. (1964b) *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, Pisma pedagogiczne III, wybór i oprac. W. Wyrobkowa-Pawłowska, wstęp J. Hulewicz, komentarz W. Wyrobkowa-Pawłowska, J. Wojciechowska, Wrocław–Warszawa–Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, s. 37–162.

Radlińska H. (red.) (1937) *Społeczne przyczyny powodzeń i niepowodzeń szkolnych. Prace z pedagogiki społecznej*, Warszawa, Nakładem Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego „Nasza Ksiegarnia" spółka akcyjna Związku Nauczycielstwa Polskiego.

Theiss W. (2004) *Florian Znaniecki i pedagogika. Trzy konferencje* w: *Historia, społeczeństwo, wychowanie*, K. Bartnicka, J. Schiller (red.), Pułtusk–Warszawa, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku, s. 513–527.

Witkowski L. (2014) *Niewidzialne środowisko. O miejscu pedagogiki w przełomie dwoistości w humanistyce. Pedagogika kompletna Heleny Radlińskiej jako krytyczna ekologia idei, umysłu i wychowania*, Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls".

O Autorkach

Ewa Marynowicz-Hetka – pedagog społeczny, profesor nauk humanistycznych, emerytowany profesor Uniwersytetu Łódzkiego, d.h.c. Uniwersytetu w Ostrawie. Redaktor naczelny czasopisma „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne", wydawanego przez Wydział Nauk o Wychowaniu UŁ i Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Jej zainteresowania badawcze dotyczą namysłu nad podstawami działania pedagoga społecznego w polu praktyki, kształcenia do profesji społecznych i działania w polu pracy socjalnej/społecznej, epistemologicznych i metodologicznych przesłanek konstruowania narzędzi analizy aktywności w polu praktyki. Ostatnio ukazały się jej książki: *Pedagogika społeczna. Pojmowanie aktywności w polu praktyki* (2019), *Social Pedagogy: Comprehending Activity in the Field of Practice* (2020).

Françoise F. Laot – socjohistoryczka, profesorka na Uniwersytecie Paris 8 Vincennes Saint-Denis, członkini Ośrodka badań międzyuniwersyteckich: doświadczenie, zasoby kulturowe, edukacja [Centre de recherche interuniversitaire Expérience, ressources culturelles, éducation (Experice)], związana z Ośrodkiem badań nad relacjami społecznym [Centre de recherche sur les liens sociaux] (Cerlis). Jej zainteresowania naukowe dotyczą: historii edukacji i kształcenia dorosłych mężczyzn i kobiet, zwłaszcza poprzez obraz/wizerunek. Autorka książki: *Un film comme source pour l'histoire de la formation des adultes hommes… et femmes : Retour à l'école ?* (Nancy, 1966), (2014).

Ewa Marynowicz-Hetka – social pedagogue, professor of humanities, professor emeritus of the University of Lodz, d.h.c. University of Ostrava. She is the editor-in-chief of the journal "Educational Sciences. Interdisciplinary Studies", published by the Faculty of Educational Sciences of the University of Lodz and the University Press. Her research interests include: reflection on the foundations of social pedagogue's action in the field of practice; education in social professions and to the action in the field of social work; epistemological and methodological rationales for constructing analytical tools for the analysis of activity in the field of practice. Recently, she published *Pedagogika społeczna. Pojmowanie aktywności w polu praktyki* (2019), *Social Pedagogy: Comprehending Activity in the Field of Practice* (2020).

Françoise F. Laot – socio-historian, professor at the University of Paris 8 Vincennes Saint-Denis, member of the Center for Inter-University Research: Experience, Cultural Resources, Education [Center de recherche interuniversitaire Expérience, ressources culturelles, éducation (Experice)], associated with the Center for Research on Social Relations [Center de recherche sur les liens sociaux] (Cerlis). Her scientific interests concern: the history of education and education of adult men and women, especially through the picture/image. Author of the book: *Un film comme source pour l'histoire de la formation des adultes hommes… et femmes : Retour à l'école ?* [*Film as a source in the history of the training of adult men… and women: Return to school?*] (Nancy, 1966) (2014).

Cytowanie

Marynowicz-Hetka E., Laot F. F. (2022) *Edukacja/oświata dorosłych i postęp społeczny według Heleny Radlińskiej*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne", nr 2(15), s. 202–219, https://doi.org/10.18778/2450-4491.15.11.

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY 4.0